

R E C E N Z I J A

Dr. Jono Šliūpo veikla naujuose tyrinėjimuose

Acta Humanitarica Universitatis Saulensis. Mokslo darbai. T. 12: *Nuo atgimimo iki valstybingumo: sociokultūriniai aspektai*. Tomas skirtas dr. Jono Šliūpo 150-osioms gimimo metinėms. Sud. D. Maskuliūnienė, S. Strelcovas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2011. 296 p.

2011 m. kovo 17–18 dienomis Šiaulių universitete vyko tarptautinė konferencija „Nuo atgimimo iki valstybingumo: sociokultūriniai aspektai“, skirta iškiliai moderniosios Lietuvos asmenybei – valstybininko, mąstytojo, pedagogo, leidėjo, aušrininko dr. Jono Šliūpo 150-osioms gimimo metinėms paminėti. Konferencijos dalyvius pasveikino ir atsiminimus apie savo tėvą papasakojo Vytautas Šliūpas, specialiai atskridęs iš JAV. Konferencijoje perskaitytų pranešimų pagrindu sudarytas tęstinio mokslinio leidinio *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis* 12-as tomas apėmė 20 įvairiausių tematikos straipsnių. Temų įvairovė vertė leidinio sudarytojus tomą struktūriškai suskirstyti į dvi sudėtines dalis. Pirmoje, susidedančioje iš trijų skyrių, pateikiami tarpdalykiniai skirtingų mokslo sričių straipsniai. Antroje dalyje „Kitos publikacijos“ skelbiama medžiaga, kuri daugiau ar mažiau atlieka mokslo populiarinimo misiją. Pabaigoje pateikiamos nuotraukos iš dr. J. Šliūpo gyvenimo. Recenzuoti tokio pobūdžio leidinius gana sudėtinga, nes skaitytojas savotiškai mėtomas iš vienos mokslo krypties į kitą, kiekvienas straipsnis jį verčia naujai susikaupti, pajusti autoriaus santykį su jo aprašomuoju objektu, įvertinti naujumą, moksliskumo lygį, šaltinių panaudojimo galimybes ir pan.

Pirmame skyriuje „Dr. J. Šliūpo fenomenas: asmuo, veikla, kūryba“ publikuojami aštuoni straipsniai daugiausia atspindi jo kaip valstybininko vaidmenį. Šiaulių universiteto istorikas dr. Simonas Strelcovas pirmame straipsnyje „Valstybingumo vizija dr. J. Šliūpo laiškuose“ paličia labai svarbų klausimą – Lietuvos valstybės formavimą, kurio procese aktyviai dalyvavo ir J. Šliūpas. Autorius, pasiremdamas jo laiškais, rašytais K. Vairui-Račkauskui, A. Smetonai, S. Šilingiui ir kitiems 1918–1944 m. (iš viso 14 laiškų), bando aptarti J. Šliūpo viziją pagal šešias labai svarbias valstybės veiklos sritis: valstybės santvarką ir Pagrindinį įstatymą, valstybės valdymą, gynybą, tikėjimo išpažinimą, švietimą ir visuomenę. Nors kryptis pasirinkta teisinga, bet vienam nedidelės apimties straipsniui šios medžiagos yra per daug, todėl autorius neturėjo galimybės labiau įsigilinti. Skaitytojas atkreips dėmesį, kad tekste daug citatų (pateikiamos originalios J. Šliūpo mintys), bet pasigendama gilesnių komentarų; paliestas valstybės sritis reikėtų plačiau vertinti laiko ir esamų sąlygų kontekste. Skaitant tekstą nuolat kyla klausimas: kodėl J. Šliūpas tuo metu apie tai rašo? Autorius savo išvadose dar kartą mums primena, kad J. Šliūpas buvo ištikimas demokratijos ir Didžiosios Lietuvos, kuri jungtų lietuvius ir latvius, net estus bei gudus, šalininkas. Vilniaus universiteto doc. Arūnas Vyšniauskas parengė įdomią medžiagą tema „Jonas Šliūpas ir LSDP 1896 metais“. Nenuostabu, kad autorius, kaip LSDP istorijos tyrėjas, argumentuotai ir nuosekliai ją aptaria. Straipsnyje atskleisti J. Šliūpo ryšiai su LSDP veikėju A. Domaševičiumi, tačiau autorius pažymi, kad J. Šliūpas nesiejo savęs su LSDP, veikė savarankiškai, telkdamas Amerikos lietuvius socialistus. Įdomu ir tai, jog J. Šliūpas visu dešimtmečiu anksčiau nei LSDP, t. y. 1887 m., iškėlė Lietuvos valstybingumo idėją, teikdamas prioritetą lietuvių ir latvių federacijai. Aptardamas lietuviškojo valstybingumo tradiciją per visą XIX a. autorius kažkodėl neprisiminė *Lietuvos Atgimimo istorijos studijų* 3-iojo tomo, specialiai skirto temai *Lietuvos valstybės idėja (XIX a.–XX a. pr.)*, kurio keliuose straipsniuose kalbama apie Lietuvos valstybingumo idėją prieš ir 1863–1864 m.

sukilimo metu (1) (beje, čia yra publikuotas ir A. Vyšniausko platus tyrimas). Straipsnyje nemažai dėmesio skirta J. Šliūpiui kaip JAV lietuvių spaudos leidėjui; jame teigiama, kad jo leisti laikraščiai (*Lietuviškas balsas*, *Apšvieta*, *Naujoji Gadyinė*) buvo artimi socialistinių idėjų propagavimui ir specialiai skirti darbininkams. Pirmiausia J. Šliūpas, nebūdamas tikras socialistas, dėl jaunatviško polinkio į socializmą (2) propagavo kai kurias idėjas, panašias į socialistų. Kai kurios jo mintys, pavyzdžiui, apie darbininkų padėties pagerinimą, sutapdavo su socialistinėmis idėjomis, ir tai buvo būdinga daugeliui ideologijų. Šis autoriaus pastebėtas aspektas yra svarbus ir gali būti nagrinėjamas kaip atskira tema – J. Šliūpo propaguojamų socialinių idėjų palyginimas su socialistų idėjomis spaudoje. Be to, socializmo idėjų platinimas tarp JAV lietuvių ir Lietuvoje yra pakankamai skirtingos istorinės problemos, todėl ir sieti vieną su kita būtų tikslinga išplėtojant jas atskiruose straipsniuose. Profesionaliai parašytame Šiaulių universiteto doc. Jono Sireikos straipsnyje „Palangos etapas dr. Jono Šliūpo veikloje ir gyvenime“ atskleistas mažai žinomas J. Šliūpo gyvenimo tarpsnis, patikslinti istoriografiniai duomenys. Dabar žinoma, kad J. Šliūpas Palangos burmistro pareigas ėjo 1933–1935, 1938–1939 ir 1941 metais. Tuo laikotarpiu Palanga iš valsčiaus centro tapo miestu ir populiariu kurortu. Palangoje jis, kaip pažymi autorius, aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje, sekė Lietuvos politinę padėtį, siuntė memorandumus tuometinei valdžiai, siūlydamas daryti pažangias reformas. Manytume, kad skaitytojas geriau pajustų autoriaus dėstomos medžiagos reikšmę, jeigu straipsnis, remiantis J. Šliūpo vadovavimo etapais Palangoje, būtų suskirstytas į kelias atskiras dalis. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslo darbuotojas Jonas Šlekys straipsnyje „Jonas Šliūpas ir Jonas Žilius: santykių raidos metmenys“ apžvelgia dviejų žymių, bet labai skirtingų likimų lietuvių visuomenės ir valstybės veikėjų tarpusavio santykius. Vadovaudamas organizacijai „Susivienijimas lietuvių Amerikoje“ kunigas J. Žilius laikėsi tautiškos krypties, darė laisvamaniams didelių nuolaidų. Su J. Šliūpu palaikė asmeninius normalius ryšius. Tačiau korektiškas bendradarbiavimas virto konfrontacija, kai JAV lietuviai rengėsi dalyvauti Pasaulinėje parodoje Paryžiuje. Pasirengimo parodai komitete dalyvavo trys laisvamaniai (tarp jų ir J. Šliūpas) ir du kunigai (J. Žilius ir A. Milukas). Taigi, anot autoriaus, „nesusipratimai tarp jų buvo jau iš anksto užprogramuoti“ (3). Abiejų politinės pozicijos vėl suartėja nuo 1905 m. rengiant pirmąjį JAV lietuvių politinį seimą, kuris įvyko 1906 m. vasario 22 d. Filadelfijoje. Suartėjimui turėjo įtakos ir dėl tautiškumo J. Žiliaus išsižadėjimas katalikybės principų, o vėliau ir kunigystės. Taigi J. Šliūpo autoritetas ir pirmiausia jo tautinės pažiūros darė įtaką ne vienam sąmoningam katalikui. Šiaulių universiteto doc. Regina Kvašytė straipsnyje „Jonas Šliūpas Latvijoje (1919–1920 m.)“, pasiremddama to meto latvių spauda, gana svariai papildė mūsų žinias apie Lietuvos atstovą J. Šliūpą Latvijoje. Būdamą lietuvių ir latvių kalbų specialistė ji kaip profesionali istorikė valdo surinktą mokslinę literatūrą ir šaltinius, nuosekliai (atskirose straipsnio dalyse) aptaria J. Šliūpo 1919 m. rugpjūčio 12 d. atvykimą į Rygą ir jo pasitraukimą 1919 m. gruodžio 25 d. iš atstovo pareigų. Dėl pasitraukimo datos lietuvių istoriografijoje iki šiol nebuvo vieningos nuomonės, tad R. Kvašytė šiuo atveju, reikia manyti, tarė paskutinį žodį. Pasiremddama latvių spauda autorė plačiau aptarė J. Šliūpo pareigybių pavadinimą, svarstė atstovybės patalpų Rygoje klausimą, bandė paaiškinti gana greito J. Šliūpo atsistatydinimo priežastis (galimi nesutarimai su Lietuvos ir Latvijos užsienio reikalų ministrais). Tiesa, skaitytojas autorės galėtų paklausti, ką J. Šliūpas, kaip Lietuvos atstovas, per tuos penkis mėnesius nuveikė Latvijoje? Būtų buvę tikslinga nors keliais štrichais

- (1) *Lietuvos Atgimimo istorijos studijos* T. 3: *Lietuvos valstybės idėja (XIX a.–XX a. pr.)*. Vilnius: Žaltvykslė, 1991, p. 7–65.
- (2) Jakštas, J. *Dr. Jonas Šliūpas. Jo raštai ir tautinė veikla*. Šiauliai: Saulės delta, 1990, p. 42–47.
- (3) *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*. T. 12: *Nuo atgimimo iki valstybingumo: sociokultūriniai aspektai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto I-kla, 2011, p. 57.

apibūdinti jo kaip diplomato darbo rezultatus. Jis atstovavo Lietuvai sunkiu nepriklausomybės kovų su bolševikais, bermontininkais ir prasidėjusio lenkų legionierių veržimosi į kraštą laikotarpiu. Buvo puiki galimybė, atskleidžiant konkretų J. Šliūpo indėlį, papildyti Zeno Butkaus tyrimus (4). Lietuvos istorijos instituto istoriko dr. Dangiro Mačiūlio straipsnis „J. Šliūpas ir lietuvių-latvių vienybės idėja“ – gana išsamus ir nuoseklus tyrimas, pagilinantis istoriko Z. Butkaus glaustą tekstą (5) ir mūsų supratimą apie J. Šliūpo viltis ir veiklą vienijant lietuvius ir latvius. Autorius atkreipė dėmesį į J. Šliūpo įrodinėjimą, kad lietuvių ir latvių tautas sieja ypač artimi etniniai ryšiai ir kad tautos viena nuo kitos atsietos tik nepalankiai susiklosčius istorinėms aplinkybėms, o tautų nacionalinis atgimimas giminiškoms tautoms suteikė progą suartėti ir kartu siekti politinės nepriklausomybės. Lietuvių ir latvių vienybės idėją J. Šliūpas pradėjo viešai skelbti 1883 m. *Aušros* laikraštyje. Straipsnio autorius pažymi, kad J. Šliūpas tvirtai laikėsi šių pozicijų iki pat savo gyvenimo pabaigos, tik gaila, kad jis nepasinaudojo Latvijos istorikų nuostatomis šiuo klausimu. Kitos Lietuvos istorijos instituto istorikės dr. Olgos Mastianicos straipsnis „Jono Šliūpo požiūris į moters vaidmenį visuomenėje“ – viena iš naujesnių ir šiuolaikiškesnių požiūrių į aktualią moters problemą, kuria dabar aktyviai domisi pasaulio istorikai. O. Mastianica yra šios srities specialistė – tiria XIX–XX a. pradžios Lietuvos moters vaidmenį visuomenėje. Iš straipsnio aiškėja, kad J. Šliūpas pirmasis abiejuose erdvėje grindė moterų ir vyrų lygių teisių ir mokslą idėją, pasisakė už prigimtinių abiejų lyčių lygybę šeimoje ir visuomenėje, išvelgė moterų pilietinio aktyvumo, jų visuomeninės veiklos svarbą moderniosios lietuvių tautos formavimuisi. Kaip tokių moterų pavyzdį galima nurodyti ir J. Šliūpo žmonas Liudviką ir Grasildą bei jo dukras Aldoną ir Hypatiją, kurios visos daugiau ar mažiau buvo aktyvios veikėjos. Vytauto Didžiojo universiteto istorikė dr. Daiva Dapkutė straipsnyje „J. Šliūpas Amerikos lietuvių ideologinių kovų verpetuose“ atskleidžia jo įtaką išeivijos ideologinių srovių formavimui, jo laisvamanišką veiklą ir kovą su katalikų kunigais, jo vaidmenį formuojant tautinės parapijos modelį. Jo atvykimas į JAV 1884 m. sutapo su lietuvių tautiniu atgimimu. Autorė daro išvadą, jog „nepaisant visų prieštaravimų, galima drąsiai teigti, kad Jonas Šliūpas tarp Amerikos lietuvių buvo vienas matomiausių ir energingiausių aktyvistų savo laiku“ (6). Autorės kvalifikacija nekelia abejonių – ji viena stipriausių istorikų lietuvių išeivijos srityje. Vis dėlto gal būtų buvę tikslinga pasiremti istoriko Alfonso Eidinto apmąstymais, skirtais J. Šliūpo santykiams su katalikiška JAV lietuvių ir Lietuvos visuomene (7), ir su juo padiskutuoti. Be to, neperseniausiai išėjo J. Šlekio monografija, skirta JAV katalikų veikėjui Jonui Žilinskui-Žiliui, kurioje plačiau aptariamas ankstyvasis JAV lietuvių gyvenimas bei skirtingomis pasaulėžiūromis paremti tarpusavio santykiai (8).

Leidinio antras skyrius „Dr. Jonas Šliūpas ir literatūros tyrimai“ nepasižymi straipsnių gausa kaip pirmasis. Du autoriai pateikia savo svarstymus apie J. Šliūpo literatūrinę veiklą. Lietuvos edukologijos universiteto doc. Gitana Vanagaitė straipsnyje „Jono Šliūpo savivoka autobiografijose“ analizuoja keturių jo autobiografijų turinį. Šiaulių universiteto doc. Džiuljeta Maskuliūnienė straipsnyje „Jonas Šliūpas lietuvių tyrimų baruose“ glaustai aptaria jį kaip pirmą lietuvių literatūros istorijos kūrėją, palikusį 30 straipsnių apie lietuvių

(4) Butkus, Z. *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais*. Vilnius: MEL, 1993, p. 23–43.

(5) Ten pat, p. 13–15.

(6) *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*. T. 12: *Nuo atgimimo iki valstybingumo: sociokultūriniai aspektai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto I-ka, 2011, p. 116.

(7) Eidintas, A. *Katalikų bažnyčios veikla prieš pažangų lietuvių visuomeninį judėjimą emigracijoje (1868–1940 metais)*. Vilnius: Žinija, 1986. 29 p.; Eidintas, A. *Jonas Šliūpas*. Kaunas: Šviesa, 1989, p. 31–77.

(8) Šlekys, J. *Jonas Žilius. Biografija, visuomeninės veiklos ir kūrybos metmenys*. Vilnius: LLTI, 2011, p. 27–149.

literatūros kūrinius ir daugiau nei 20 lietuviškų knygų recenzijų. J. Šliūpui, neturėjusiam specialaus literatūrinio išsilavinimo, buvo svarbi kūrinio visuomeninė vertė ir jo estetiškumas. Domėjimasis literatūra skatino J. Šliūpą gilintis į tautos kultūros lobyną. Šiaulių universiteto literatūros dėstytojas Gintaras Lazdynas savo straipsnyje „*Anykščių šilėlis* Stanislovo Dagilio akimis“, kuris nieko bendra neturi su leidinio tematika, aptaria S. Dagilio teorinę analizę, išsamią poemos interpretaciją. Tiesa, tam tikrą ryšį su J. Šliūpu galima išvelgti, nes ši interpretacija buvo paskelbta *Aušros* pirmame numeryje, bet tuo ir baigiasi J. Šliūpo ir S. Dagilio kontaktai šiame straipsnyje (!?).

Leidinio trečiame skyriuje „Nacionaliniai sąjūdžiai ir visuomenės transformacijos“ atspausdinti ir svečių iš Lenkijos ir Baltarusijos straipsniai. Mikalojaus Koperniko universiteto Torūnėje dėstytoja Dorota Michaluk straipsnyje „Baltarusiai – socialistai revoliucionieriai – baltarusių tautinio judėjimo šaknys“ siekė apžvelgti baltarusių tautinį judėjimą XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje. Būtina pažymėti, kad lietuvių kalba ši medžiaga yra nauja ir platesniam skaitytojui dar nežinoma, o rusų, lenkų ir ypač baltarusių kalbomis šie apibendrinantys akademinio lygio tekstai mokslininkams yra visiškai prieinami. Pateikto straipsnio struktūra labiau primena konferencijai skirtą pranešimą – labai daug faktinės medžiagos ir mažai apibendrinimų. Jame rašoma apie XIX a. 9-ajame dešimtmetyje Sankt Peterburge partijos „Žemė ir laisvė“ viduje susiformavusių baltarusių frakciją kaip baltarusių politinio judėjimo pradžią. Autorė parodo griežtą frakcijos oponavimą rusų kolegoms partijos viduje, jos nepritarimą lenkų siekiams ateityje Baltarusiją įtraukti į Lenkijos-Lietuvos jungtinę valstybę autonomijos teisėmis (frakcijos atstovai matė savo vieningumą su Rusija iki pat 1918 metų). Straipsnyje bergždžiai bandyta rasti kokių nors užuominų apie baltarusių ryšius su J. Šliūpu ar kitais lietuvių veikėjais. Baltarusijos istorijos instituto darbuotojo Andriejaus Unučiaiko tekstas rusų kalba „*Naša Niva*“ ir baltarusių nacionalinis judėjimas XX a. pradžioje“ nėra mokslinis straipsnis. Kaip ir kolegės iš Lenkijos, tai – buvusio pranešimo tekstas, tačiau jo medžiaga yra vertinga pažintine prasme. Autorius šiek tiek supažindina su baltarusių nacionaliniu judėjimu XX a. pradžioje ir kai kuriais jo veikėjais (ypač broliais Ivanu ir Antonu Luckevičiais), pirmuoju baltarusišku laikraščiu. Minimas baltarusių ryšys su to meto lietuvių veikėjais, laikytis sąjungininkais iki 1918 metų. Šiek tiek naujų žinių pateikta apie baltarusių istoriką Vaclovą Lastauską, kuris buvo vedęs Mariją Ivanauskaitę, mums labiau žinomą kaip Lazdynų Pelėdą. Kauno technologijos universiteto doc. Gintaro Žilinsko straipsnis „Vietos savivaldybės Pirmoje Lietuvos Respublikoje: Petro Leono darbai“ praktiškai taip pat neatitinka leidinio tematikos. Straipsnio įvadinėje dalyje pasigendama (kaip ir kai kuriuose kituose straipsniuose) trumpo jau atliktų mokslinių darbų apie Lietuvos savivaldybių raidą aptarimo. Manau, kad autorius, vertindamas P. Leono požiūrį į vietos savivaldybes, privalėjo plačiau padiskutuoti su šios srities specialistais istorikais J. Sireika (9) ir A. Lazauskiene, kurie iš esmės yra aptarę Lietuvos savivaldybių kūrimąsi ne tik praktiniu, bet ir teoriniu lygmeniu. Klaipėdos universiteto doc. Danutė Stakeliūnaitė straipsnyje „*Laisvamaniis* ir *Laisvoji mintis* 1933–1936 m.: Bažnyčios vieta ir vaidmuo valstybėje“ lakoniškai, bet nuosekliai atskleidžia laisvamanybės sklaidą Lietuvoje. Ji aptaria Lietuvos laisvamanių etninės kultūros draugijos tikslus, jų įgyvendinimą, J. Šliūpo vietą šioje veikloje. Draugija siekė išplėsti savo šalininkų ratą ir keisti visuomenės pasaulėžiūrą. Ji norėjo įteisinti civilinę metrikaciją, kategoriškai atmetė Bažnyčios galimybę dirbti mokykloje, rekomendavo vietoje tikybos dėstyti moralės pagrindus ir lyginamąją religijų istoriją. Pagrindinė kliūtis šiems tikslams įgyvendinti, anot autorės, buvo Katalikų bažnyčia, todėl neatsitiktinai laisvamanių judėjimas siekė atskirti bažnyčią

(9) Sireika, J. *Lietuvos savivaldybės ir savivaldybininkai 1918–1931*. Šiauliai: ŠU, 1998, p. 4, 45, 79.

nuo valstybės bei planavo tradicinę katalikų moralę pakeisti laisvamaniška etika. Autorė atkreipė dėmesį, jog J. Šliūpas ir jo šalininkai, vertindami Bažnyčią, atsiribojo nuo politikos ir politinių partijų, todėl minėtuose leidiniuose neapibūdinti Bažnyčios ir nepriklausomos Lietuvos politinio elito santykiai. Vilniaus universiteto istorikė Ugnė Marija Andrijauskaitė parašė įdomų lokalinio pobūdžio straipsnį „Laisvamanybė ir švietimas: Marijampolės realinės gimnazijos atvejis (1919–1925 m.)“, kuriame aptaria gimnazijos veiklą, jos steigėjus bei mokytojus ir jos uždarymo istoriją. Ši realinė gimnazija iš kitų išsiskyrė sekuliarumu ir saviorganizacija, todėl teikė alternatyvą nenorintiems mokytis mokyklose, kuriose vadovautasi katalikiškais principais. Svarbiausios jos uždarymo priežastys: nesutarimai su Seinų vyskupija dėl laisvamanybės plitimo ir viešų diskusijų privalomo tikybos dėstymo klausimu bei susipriešinimas su Konstitucija, kuri tikyba buvo įtvirtinusi kaip privalomą dalyką. Vytauto Didžiojo universiteto atstovo Dainiaus Sobeckio tekstas „L. Andriekaus kultūriniai ryšiai su tėvynainiais XX a. pirmoje pusėje“ – tai dar viena iki straipsnio „nepritepta“ ir neį temą parengta publikacija. Autorius turėtų aiškiau formuluoti savo tikslą, antraip skaitytojas nesupras, ką autorius savo tyrimu nori pasakyti. Jis leidžiasi į platesnius įvairių sąvokų (tremtiniai, pabėgėliai, išeivis, emigrantas ir pan.) aptarimus ir gana keistus jų palyginimus, o tai visiškai nebūtina, nes mūsų istorinėje literatūroje, skirtoje išeivijos problematikai, šios sąvokos pakankamai aptartos. Tokie nereikalingi išvedžiojimai tik „skandina“ svarbiausią temą – L. Andriekaus kultūrinius ryšius. Nepavyko rasti tekste autoriaus minimos „antrosios straipsnio dalies“, o keistai deklaruojami L. Andriekaus „ryšiai su tėvynainiais“ apribojami tik Kaziu Bradūnu. Šiaulių universiteto doc. Arūnas Gumuliauskas straipsnyje „XIX a. lietuvių tautinio atgimimo sąjūdžio įvaizdis bendrojo lavinimo mokykloje“ apibendrina jaunuolių apklausos 2006 ir 2011 metais apie Lietuvos istorijos svarbiausius įvykius, asmenybes duomenis. Įdomius apklausų rezultatus iliustruoja penkios lentelės. Aptartas istorijos vadovėlio vaidmuo formuojant istorijos žinias, šiek tiek minimas ir J. Šliūpas. Autorius rekomenduoja mokytojams daugiau dėmesio skirti regioninei istorijai. Pažymėta, kad moksleiviai mažiau žino ir suvokia 1795–1915 metų Lietuvos istoriją. Tą akivaizdžiai iliustruoja jų atsakymai į klausimus apie XIX a. lietuvių tautinio atgimimo sąjūdį. Tenka sutikti su autoriumi, kad „mokyklinių istorijos vadovėlių rengimas šalyje tebėra problema... Į vadovėlių rengimo procesą turėtų labiau įsitraukti istorikai profesionalai, turintys pedagoginio darbo mokykloje patirtį“ (10).

Antroje dalyje „Kitos publikacijos“ skelbiama pažintinio pobūdžio medžiaga. Manytume, kad tyrėjai turėtų itin susidomėti Šiaulių universiteto bibliotekos darbuotojos Alinos Šalavėjienės informacinio pobūdžio straipsniu „Aušrininko dr. Jono Šliūpo archyvas Šiaulių universiteto bibliotekoje“, gana nuodugnai supažindinančiu su Vytauto Šliūpo sukauptu tėvo archyvu, kurį jis padovanojo Šiaulių universitetui. Šiuo metu bibliotekoje iš J. Šliūpo rankraščių yra sudarytas 31 fondas, o pirmasis fondas (J. Šliūpo šeimos fondas) dar suskirstytas į aštuonias dalis. Biblioteka pasipildė beveik 4,5 tūkst. knygų, kurios buvo sukauptos J. Šliūpo giminių namuose. Šiaulius pasiekė ir labai vertingi JAV lietuvių ir Lietuvos spaudos komplektai (kai kurie labai reti), tiesa, ne visi pilni, o kai kurių tik kopijos, išleisti 1886–2010 metais. Šiaulių universiteto dėstytojas Jonas Nekrašius, aptardamas labai konkretų klausimą „Dr. Jonas Šliūpas ir „Titnago“ spaustuvė Šiauliuose“, pernelyg išplėtė „Titnago“ spaustuvės ir kitų spaustuvių Šiauliuose istorijos aprašymą, todėl beveik pusė straipsnio teksto liko „be J. Šliūpo“. Nepaisant to, straipsnyje pateikta daug naujos medžiagos apie „Titnago“ spaustuvės veiklą, darbo sąlygas, darbininkus, J. Šliūpo vaidmenį organizuojant spaustuvės darbus, lei-

(10) *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*. T. 12: *Nuo atgimimo iki valstybingumo: sociokultūriniai aspektai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto I-kl., 2011, p. 244.

džiant laikraščius (pavyzdžiui, pirmąjį Šiaulių savaitraštį *Šiaulių naujienos*), žurnalus, knygas. Šioje spaustuvėje J. Šliūpas išleido 17 savo knygų. Autorius gana išsamiai aprašo iškilius J. Šliūpo finansinius sunkumus ir „Titnago“ spaustuvės bankrotą. Vietomis dėl gausių citatų ir plačių ištraukų iš kitų leidinių tekstą sunku skaityti, be to, autoriui derėjo atlikti platesnę panaudotų šaltinių ir literatūros analizę, nes išvados labiau primena lakoniškus teiginius su agitacijos elementais. Leidinys užbaigiamas 32 originaliomis nuotraukomis iš J. Šliūpo archyvo, daugelis jų paviešinta pirmą kartą.

Daugelis leidinio autorių gana profesionaliai valdo faktinę medžiagą, o jų interpretacijos – tai autorių atsakomybės reikalas. Tenka pažymėti, kad straipsnių struktūra labai įvairi. Nesuvienodinta nuorodų (išnašų) į šaltinius ir mokslinę literatūrą rašyba. Ne kiekvienas straipsnis turi reikalavimus atitinkančią įvadinę dalį (šaltinių ir tyrimų apžvalga, straipsnio tikslas, chronologiniai rėmai, naujumo akcentas ir pan.). Matyt, skubėjimas kuo greičiau išleisti leidinį sutrukdė iki galo jį sutvarkyti, t. y. pranešimų tekstams suteikti mokslinio straipsnio formą.

Be jokios abejonės, surinkta ir apibendrinta gausi analitinė medžiaga yra reikšminga mokslinė prasme ir turi išliekamąją vertę. Ji papildo XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės Lietuvos istorijos kai kuriuos politinius, socialinius, kultūrinius bei ideologinius klausimus. Leidinys dar kartą akivaizdžiai patvirtina J. Šliūpo veiklos didingumą, daugiašakiškumą, atveria naujus jos aspektus ir kartu naujas galimybes mokslininkams dar ir dar kartą apmąstyti šios neeilinės asmenybės nuopelnus. Visai pagrįstai galime sakyti, kad šis leidinys tam tikra prasme yra „paminklas“ iškiliam lietuvių tautos sūnui Jonui Šliūpai. Leidinyje paskelbta medžiaga leidžia manyti, jog istoriko Juozo Jakšto solidi sintezė *Dr. Jonas Šliūpas. Jo raštai ir tautinė veikla* (išleista keliais leidimais) nėra paskutinis istorikų žodis. Pakitusios gyvenimo sąlygos, prieinami nauji archyvai, įvairesnių požiūrių raiška skatina naujos kartos istorikus peržiūrėti praeities įvykius ir jų vertinimus. Tad reikia tikėtis, jog po kažkurio laiko atsiras tyrėjas, pasiryžęs mus pradžiuginti nauja sinteze, skirta Jono Šliūpo veiklai, sinteze, paremta kur kas gausesne medžiaga, naujais faktais, platesne istoriografija ir naujomis mokslinėmis įžvalgomis.